

TAM METİN KİTABI

III. ULUSLARARASI KÜLTÜR VE MEDENİYET KONGRESİ

20-22 Nisan 2018
Mardin

Editörler
Dr. Hasan ÇİFTÇİ
Kaldygul ADILBEKOVA

Institution Of Economic Development And Social Researches Publications®

(The Licence Number of Publisher: 2014/31220)

TURKEY

TR: +90 342 606 06 75 USA: +1 631 685 0 853

E posta: kongreiksad@gmail.com

www.iksad.org www.iksadkongre.org

KONGRE KÜNYESİ

KONGRENİN ADI

3. ULUSLARARASI KÜLTÜR VE MEDENİYET KONGRESİ

KATILIM TÜRÜ

Çağrılı ve Davetli

TARİHİ VE YERİ

20-22 Nisan 2018 – MARDİN

ORGANİZATÖR

İKSAD- İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği

KATILIMCI KURUM

ATLAS Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

KONGRE BAŞKANI

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Mustafa Latif EMEK

GENEL KOORDİNATÖR

Kaldygül ADİLBEKOVA

KONGRE DİLİ

Türkçe (tüm lehçeler), Arapça ve İngilizce

TASAVVUFTA HALVET VE UZLET
SECLUSION AND RECLUSION IN SUFISM

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Mansur GÖKCAN

Çukurova Üniversitesi
mgokcan37@hotmail.com

ÖZET

Tasavvufta halvet ve uzlet, usûlu aşerenin bir makamı olarak yer almaktadır. Halvet, belirli bir zaman için halktan ayrılarak bir yerde yalnız kalmaktır. Uzlet ise, sürekli olarak halktan ayrı yaşamaktır. Halvet ve uzlet, yalnız yaşamak, halka karışmamak, inzivaya çekilmek, ihlaslı bir şekilde ibadet etmek üzere tek başına yaşamak anlamında birbirinin yerine de kullanılmaktadır. Buna vihdet ve inziva da denilmektedir. Halvetten maksat, kalbin Allah'la meşguliyetini engelleyecek şeylerden uzaklaştırılmasıdır. Gözün gördüğü şeyler, kalbin de ilgisini çekerek meşgul etmekte ve Allah ile meşguliyetine engel olabilmektedir. Bu bakımdan, tasavvuf ehli, belirli bir süre, nefsi eğitmek, kalbi saflaştırmak ve Allah'la meşgul etmek için halvete girmekte fayda görmüştür. Halvette, yalnız başına yaşayan kimse, riyadan kurtularak ihlasla ibadet etme imkânına kavuşur. Ancak, halvette bulunan kimse, kibre kapılmamalı ve kendisinde üstünlük görmemelidir. Nefsini hakir gören mütevazı, herhangi bir kimseden üstün olduğunu düşünen de kibirli olur. Halvet, halktan uzakta yapıldığı gibi, halk içinde yalnız başına da yapılabilir. Bu durumda, bedenlen halk içinde, fakat kalben Hak ile birlikte olunur. Bu tür halvete “halvet der encümen” denilir. Şartlarına uyulmadan, belirli zikir ve ibadetlere yoğunlaşmadan ve daha iyi bir dinî hayat yaşama amacı taşımadan yapılan halvet bir işe yaramaz. Bu tür halveti, Hristiyan rahipler ve Hint fakirleri de yapabilmektedir. Halvetten maksat, nefis eğitimiyle vücudun birtakım beceriler kazanmasını sağlayarak, ateş üzerinde yürümek, vücuda şiş batırmak gibi tasavvufta da, dinde de olmayan eylemleri yapabilmek değildir. Halvetin süresinin kırk gün olması, Hz. Mûsâ'nın vahiy almadan önce beklediği süre ve Hz. Peygamber'in, bi'setten önce her yıl Hıra mağarasında tefekkürle geçirdiği süre ile ilişkilendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Halvet, uzlet, nefis.

ABSTRACT

In sufism, khalwah and uzlah take place as one maqam of Usul al-Ashra. Khalwah is being alone, withdrawn from the folks at one place for a certain length of time while uzlah is living alone, separated from people all the time. Both terms are interchangeably used as living alone, estranging oneself from social life, retiring into seclusion, retreat and living singly to worship Allah sincerely. This is also called as unity and retreat. Khalwah means to keep heart away from things to obstruct being together with Allah. What eyes see are also attracts the heart and keep it busy and so can inhibit the engagement with Allah. In this sense, sufis valued entering Khalwah for a particular time to discipline nafs, purify heart and occupy heart with Allah. Being alone in khalwah, one will have an opportunity to free from hypocrisy ('riya') and pray sincerely ('ihlas'). However, the person in khalwah cannot be in kibr and consider a superiority in himself. Whoever degrades his nafs is mütevazı and who consider

himself superior than others is arrogant. Khalwah can be made away from folks as it can be performed as alone among them. In this case, it is to remain as a body among people but his soul is with Allah indeed. This sort of khalwah is called “khalwah der encümen”. A khalwah is useless when it is done without abiding the rules, concentration on specific worships and containing the goal of living a better religious life. That kind of kwalwah can also made by Christian monks or Indian wicked. Khalwah does not mean to have body get some sort of skills through nafs training and to have the ability to do unacceptable actions in either sufism or religion such as walking on fire or putting a needle through the body. The forty-day period for khalwah is associated with the time period when Moses waited for receiving revelation and that in which the Prophet Muhammed take to undergo contemplation inside the Cave Hira every year before the prophecy (bi’set).

Key words: Khalwah, uzlah, nafs.

Giriş

Tasavvufta, halvet ve uzlet, hem zühdün unsuru, hem de usûlü aşereden bir makam olarak kabul edilmektedir. Halvet, bir kimsenin yalnız başına kaldığı yerdir. Mutasavvıflar, Allah’a kulluk etmek için bu yerlerde yalnız kalırlar. Uzlet ise, başkalarından uzaklaşmak ve insanlardan ayrı yaşamak demektir.¹

Lügat anlamlarına bakıldığında, her iki kelimenin de “bir yerde yalnız kalmak” anlamına kullanıldığı, fakat uzletin daha uzun süre insanlardan ayrı yaşamak anlamına geldiği görülmektedir.

Halvet ve uzlet, genellikle aynı anlamlarda da kullanılmakta ve yalnız yaşamak inzivaya çekilmek, günaha girmemek, daha ihlâslı bir şekilde ibadet etmek maksadıyla ıssız ve kimsesiz yerlere çekilmek anlamlarına gelmektedir. Buna aynı zamanda inziva ve vihdet, isimleri de verilmektedir.²

Dünya meşguliyetinden ve insanlardan uzak kalma isteği, halvette kalmanın maksatlarından birisidir. Dünyadan uzaklaşmanın yöntemi ise zühhtür. Zühd kelimesi, yüz çevirmek ve terk etmek,³ dünyadaki herhangi bir şeye karşı isteksiz olmak ve hırs göstermemek⁴ anlamlarına gelmektedir. Zühd, dünya sevgisinin kalpten çıkartılmasına ve kalbin, Hak ve hakikatlerle daha çok ilgilenmesine zemin hazırlar. Hz. Peygamber, “*Dünya sevgisi her kötülüğün başıdır.*”⁵ diyerek kalbi dünyaya bağlamanın tehlikeli sonuçlarına dikkat çekmiştir. Önemli olan, dünya malının sevgisinin kalpten çıkarılmasıdır. Abdülkadir Geylânî, “Dünyayı kalbinden çıkar, ister onu elinde tut, ister cebine koy sana bir zarar vermez.”⁶ diyerek zühdde, dünya malının, kalpte yer almamasının esas olduğuna işaret etmiştir. Tasavvufta, kalbe dünya sevgisini dayatan nefsin isteklerini yerine getirecek zemini ortadan kaldırarak nefsin isteklerinin törpülenmesi ve eğitilmesi için halvetin belirli bir süre

¹ Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *el-Mu’cemü’l-Arabiyyü’l-Esâsî*, Mektebetü Lârûs, Alesco 1988, s. 839, 422; Halil Curra, *Larûs*, Mektebetü Larûs, Paris 1973, s. 506.

² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991, 206, 498.

³ Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *age.*, s. 588.

⁴ İbn Manzûr, Ebû’l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisânu’l-Arab*, I-VI, Kahire 1979, III, s. 1876.

⁵ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî, *Hilyetu’l-Evliya*, I-X, Beyrût 1405, VI, 388; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *Şuabu’l-ıman*, I-VIII, Beyrut 1410, VII, 323.

⁶ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yayınları, İstanbul 1997, s. 175.

yapılması uygun görülmüştür. Halvet, bir azimettir ve herkes için değil, ancak tasavvufi eğitimin bir vasıtası olarak bu yolda bulunan sûfiler için önerilmiştir.

Tasavvufta Halvet ve Uzlet Anlayışı

Halvet ve uzlet, zühdün bölümü olduğu için zühdün özelliklerini de taşır. Dünya malını terk etmek ve ona kalpte yer vermemek zühd olduğu gibi, aynı zamanda halvet ve uzletin de amacıdır. Halvet hali, bir nevi zühdî yaşantıdır.

Gazâlî, dünyadan kurtulmanın, tecerrüd (halvet) ve zühdle mümkün olacağını söylemiş ve bunun gerekçesini de; dünya meşguliyetinin, zihni, kalbi ve bedeni meşgul ederek ibadete daha az zaman bırakması ve ihlasa mani olması olarak açıklamıştır. Ebu'd-Derdâ, “İbadetle ticareti, dünya ile ahireti birlikte yürütmeye gayret ettimse de ikisi birlikte yürümedi. Ben de ibadete yönelip ticareti terk ettim.”⁷ diyerek, zühdün ve belirli bir süre halvetin gerekliliğine işaret etmiştir.

Mekkî, halvetin önemini şu sözlerle açıklamaktadır: “Halvet, kalbin halktan boşaltılması, düşüncenin yüce yaratıcının emrinde toplanması ve azmin kuvvetlendirilmesidir. Çünkü insanlara karışmakla azim gevşer ve gayret dağılır. Hâlbuki halvet halinde, bizzat gözle müşahade bulunmadığı için nefsin dünyevî konulardaki fikir ve meşguliyeti sona erer. Göz kalbin kapısıdır; kalbi bozacak şeyler oradan girer ve ardından kalpte şehvet ve lezzetler canlanır. Halvet, kalbi uhrevî düşüncelere yönlendirir ve Rabbin zikrine bağlar.” Süfyan Sevrî de, “Yalnızlıktan canın sıkılıp halkla beraberliğe ünsiyet ettiğinde riyadan emin olma.”⁸ diyerek, halvetin riyadan koruduğunu ifade etmiştir.

Bir kimse, nerede bulunur ve ne ile meşgul olursa, kalbi ve zihni de o şeyle meşgul olur. Halktan uzaklaşıldığı zaman, onlarla ilgili tüm düşüncelerden de uzaklaşmış olur. Gözle kalp arasında bağlantı vardır. Gözün gördüğü şey kalbe girer ve onu meşgul eder. İnsan, rüyasında, hatta hayalinde bile ancak gördüğü şeylerle meşgul olur. Belirli bir süre de olsa dünyevî düşüncelerden uzaklaşmak, kalbin temizlenmesine, kuvvetlenmesine ve nefsin ezilip küçülmesine sebep olacağı için halvete girmekte fayda görülmüştür.

Ebû Bekr Verrak, bir tavsiyede bulunmasını isteyen misafirine, “Dünya ve ahiretin hayrını, halvette ve kıllette; şerrini ise, halkla beraber olmakta (ihtilatta) ve çoklukta buldum.” demiştir. Zunnûn Mısırî de, “Halvetten daha fazla insanı ihlaslı olmaya sevk eden bir vasıta görmediğini,” söylemiştir. Şuayb b. Harb, evde tek başına oturan Malik b. Mesud’a, yalnızlıktan sıkılmıyor musun? Diye sorduğün da, “Allah ile beraber olup da sıkılan hiçbir kimse görmedim” şeklinde cevap aldığını söylemiştir.⁹ Buradaki açıklamalardan, halvetin; Dünya ve ahirette iyiliğe kavuşmaya, ibadetlerde ihlaslı olmaya ve Allah’la ünsiyet etmeye sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Gazâlî, Hz. Peygamber’in, uzletin zamanını belirttiğini, o devrin özelliklerini, halkın vasıflarını açıkladığını ve o zaman geldiğinde uzlete çekilmeyi emrettiğini söylemiş ve şu hadisi, sözlerine delil göstermiştir. Abdullah b. Amr b. As, Hz. Peygamber’in, ileride çıkacak olan fitneler hakkında, “İnsanların sözlerinde durmadıklarını, emanete riayet etmediklerini ve

⁷ Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Minhâcü'l-âbidîn*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1409/1989, s. 83.

⁸ Mekkî, Ebû Talib, *Kûtu'l-kulûb*, thk. Mahmud b. İbrahim b. Muhammed er-Rıdvânî, I-III, Mektebetü dâru't-türâs, Kahire 2001, I, s. 279, 280.

⁹ Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerim b. Havâzin b. Neysâbü'rî, *er-Risâletü'l-Kuşeyrîyye*, thk. Abdülkerim el-Atâ, Mektebetü'l-Esed, Dımeşk 2000, s. 183, 184.

(ellerini birbirine kenetleyerek) birbirlerine girdiklerini gördüğün zaman...” dediğinde, o zamana erişirsem ne yapayım diye Hz. Peygamber’e sorar. O da, “*Hanene sığın, diline sahip ol, iyi bildiğin şeyleri yap ve kötü bildiğin şeylerden uzak dur. Kendi işinle ilgilen ve insanların işlerine karışma!*”¹⁰ diyerek cevap verir.¹¹

Cüneyd, “Bir kimse, din bakımından selamette, beden ve kalp yönünden rahatta olmak isterse halktan ayrılıp uzlete çekilsin. Çünkü şu zaman, halktan sıkılacak bir zamandır. Akıllı olan yalnızlığı tercih eder.”¹² diyerek içinde bulunduğu zamanın iyi bir zaman olmadığını ve uzlete çekilmek için işaret edilen zaman olduğunu vurgulamıştır. Cüneyd’in sözleri, fitnenin her devirde görülebileceğini ve bulunduğu zamanda fitnenin hâkim olduğu düşüncesinde olan kimselerin halvete girebileceğini göstermektedir.

Halvet, halktan uzak bir yerde yapıldığı gibi halk içinde de yapılabilir. Sûfilerin bir kısmı, halveti, halktan uzaklaşarak değil halk içerisinde yaşayarak yapmayı tercih etmişlerdir. Bu tür halvet, bedenlen halkla, kalben Hak’la birlikte olarak yapılan halvettir.

Cerîrî, “Uzlet, kalabalık arasına girmek fakat Hakk’ı bırakıp halk ile meşgul olmanın diye sırrı korumak, nefsi gûnahtan uzaklaştırmak, sırrı (kalbi) Allah’a bağlamaktır.” diyerek halk içinde uzletin yapılacağını izah etmiştir. Halvetin, halk içerisinde yapılmasına “halvet der encümen” denilir. Ebu Yakup Sûsî: “Halvete, güçlü olanlardan başkasının takati yetmez. Bizim gibiler için halkla beraber bulunmak daha iyi ve daha faydalıdır. Çünkü halk birbirinden iyi şeyler görerek ona göre amel eder.” diyerek, halktan uzaklaşarak yapılan halvetin zorluklarını ortaya koymuştur.¹³

Gazâlî, fitnenin çok yaygın olduğu zaman uzlete girilebileceğini söylemiş, fakat Cuma ve bayram namazı gibi vecibeleri terk ederek dağ başlarında ve ıssız yerlerde uzlete çekilmenin doğru olmadığını ifade etmiştir. Halkın, bu şartlara riayet ederek uzlete girebileceğini, fakat âlimlerin, halkın ihtiyaç duyduğu ender şahsiyetler olduğu, hakkı ortaya koymak, bidati reddetmek ve insanları hayra çağırmak gibi görevleri olduğu için uzlete çekilmelerinin doğru olmadığını söylemiştir.¹⁴ Görüldüğü gibi, belirli bir süre içerisinde yapılan halvete cevaz verilirken, daha uzun süre veya devamlı olarak insanlardan uzakta kalmak hoş karşılanmamıştır.

Halvetin süresi, geceli gündüzlü kırk gündür. Buna çile ve erbaîn de denilmektedir. Halvetin kırk gün olması; Kur’an’da Hz. Musa’nın Allah’tan vahiy almadan önce Tur-i Sina’daki bekleyiş süresi ile¹⁵ ve Hz. Muhammed’in Peygamber olmadan önce her yıl, bir ay Hıra mağarasında kalarak ibadet etmesi,¹⁶ Ramazan ayında on gün camide itikâfta kalması ile ilgilidir.¹⁷

¹⁰ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvûd*, I-III, Beyrût 1409/1988, Melâhim, III, 513; İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, I-V, Dâru’r-risâletü’l-âlemiyye, Beyrut 1430/2009, Fiten, II, 1307.

¹¹ Gazâlî, *Minhâcü’l-âbidîn*, s. 90.

¹² Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyrîyye*, s. 184.

¹³ Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyrîyye*, s. 183, 184.

¹⁴ Gazâlî, *Minhâcü’l-âbidîn*, s. 97.

¹⁵ A’râf, 7/142.

¹⁶ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Cu’fî, *Sahîhu’l-Buhârî*, I-VII, Beyrût 1410/1990,

Bed’ü’l-vahy, 1; Ebu İshak, *Siyer*, İstanbul 1991, s. 176.

¹⁷ Buhârî, İtikâf, 1.

Kırk sayısının, halk arasında ve hadislerde de fiilleri alışkanlık haline getirici bir özelliği vardır. Hz Peygamber'in, "Kim kırk gün Allah rızası için amel ederse, hikmet membaları kalbinden diline fıskırır."¹⁸ sözü, halvette kırk gün ihlasla ibadet eden kimsenin, halvetteki kazanımlarını bundan sonraki yaşantısına da aksettireceğine işarettir.

Nakşibendiyye tarikatında, "halvet der encümen" tercih edilmesine rağmen, şeyhler bazen müritlerini halvete girdirmişlerdir. Bu halvet, Recep ayının ilk perşembesi olan Regaip'te başlayıp, Şaban ayının on beşi olan Berat gecesinde bitmektedir.¹⁹ Fakat halvete genellikle Şaban ayının yirminci günü ikindi namazından evvel girilip, Şevval ayının ilk günü akşam namazından sonra iki rekât şükür namazı kılınarak çıkılır.²⁰

Sühreverdi; şartlarına riayet edilmeden, belirli zikirler ve ibadetlerle yoğunlaşmadan, Peygamber'e uymak ve dînî hayatında daha samimi olabilmek maksadı taşımadan sadece nefsi ve bedeni eğitmek maksadıyla halvete girilmesini tasvip etmemiş ve halvetin şu şekilde yapılacağını açıklamıştır.²¹

1. Dünyadan (mâsivâdan) tamamen ayrılmak.
2. Elbisesinin ve namaz kılınacak yerin temizliğini yapmak.
3. Gusûl abdesti alarak iki rekât namaz kılmak.
4. Allah'a tevbe etmek ve içinde hiçbir düşmanlık, aldatma, kin, haset ve hıyanet bulundurmamak.
5. Cuma ve cemaat namazlarında halvet mahallinden dışarı çıkarak cemaate katılmak.
6. Halvette; namaz, zikir ve Kur'an tilaveti ile meşgul olmak.
7. Gündüzleri oruçlu olmak.

Belirli bir süre halktan ayrı kalarak halvette kalmanın, nefsin eğitilmesi, riyadan kurtulmak, ihlasla bol bol zikir ve ibadet etmek gibi pek çok faydasının olduğu görülmektedir. Fakat tamamen halktan uzaklaşarak dağlarda veya ıssız yerlerde uzlet hayatı yaşamak, dinin sosyal hayatla ilgili yönünü görmemek demek olup tasvip edilmemiştir.

Sonuç

Zühdün unsurlarından olan halvet ve uzlet, tasavvufta bir makam olarak da yer almaktadır. Halvet ve uzlete, vihdet ve inziva da denilmektedir.

Genellikle aynı anlamda kullanılan halvet ve uzlet, belirli bir süre halktan ayrı bir yerde yalnız kalarak zikir ve ibadetlerle meşgul olmaktır. Halvette, nefsin eğitilmesi, kalbin saflaştırılması ve Allah'la meşgul edilmesi, riyadan kurtulmak ve daha ihlaslı ibadet edebilmek gibi pek çok faydalar vardır.

Belirli bir süre halvette kalmak uygun görülürken, sürekli olarak halktan uzak yerlerde tek başına yaşamak birçok mutasavvıf tarafından uygun görülmemiştir. Böyle bir yaşantıyı tercih etmek, İslam'ın toplumsal yönünü hesaba almamak demektir.

¹⁸ Aclûnî, İsmâil b. Muhammed el-Cerrâhî, *Keşfu'l-hafâ*, I-II, Beyrût 1405, II, 310; Suyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, Beyrut 1395/1975, II, 322.

¹⁹ Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî, *el-Lûma*, (İslam Tasavvufu), çev. H. Kâmil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996, s. 516, 517.

²⁰ Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Ün. İFAV. Yayınları, İstanbul 1997, s. 141.

²¹ Sühreverdi, Ebû Hafs Şihabüddin Ömer b. Muhammed (ö. 632/1234), *Avârifü'l-meârif*, thk. Semîr Şems, Dâru Sâdır, Beyrut 1431/2010, s. 158. Halvet ve uzlet için bkz. Gökcan, M. Mansur, *Temel Ahlâkî Prensipleriyle Tasavvuf*, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara 2017, s. 139.

Halvet, halktan ayrılarak yapıldığı gibi halk içinde de yapılabilir. Bu durumda beden halkın içinde, fakat kalp Allah'la olur. Bu tür halvete “halvet der encümen” denilir.

Şartlarına riayet etmeden, belirli zikir ve ibadetlere yoğunlaşmadan, sırf nefsi ve bedeni eğiterek birtakım beceriler kazanmak için yapılan halvetin hiçbir faydası olmaz. Bunu, Hristiyan rahipler ve Hint fakirleri de yapabilir.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed el-Cerrâhî, *Keşfu'l-hafâ*, I-II, Beyrût 1405.
- Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *el-Mu'cemü'l-Arabiyyü'l-Esâsî*, Mektebetü Lârûs, Alesco 1988.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *Şuabu'l-iman*, I-VIII, Beyrut 1410.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî, *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VII, Beyrût 1410/1990.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvûd*, I-III, Beyrût 1409/1988.
- Ebu İshak, Siyer, İstanbul 1991.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî, *Hilyetu'l-Evliya*, I-X, Beyrût 1405.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Ün. İFAV. Yayınları, İstanbul 1997.
- Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yayınları, İstanbul 1997.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Minhâcü'l-âbidîn*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1409/1989.
- Gökcan, M. Mansur, *Temel Ahlâkî Prensipleriyle Tasavvuf*, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara 2017.
- Halil Curra, *Larûs*, Mektebetü Larûs, Paris 1973.
- İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, I-V, Dâru'r-risâletü'l-âlemiyye, Beyrut 1430/2009.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, I-VI, Kahire 1979.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerim b. Havâzin b. Neysâbûrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyrîyye*, thk. Abdülkerim el-Atâ, Mektebetü'l-Esed, Dimeşk 2000.
- Mekkî, Ebû Talib, *Kûtu'l-kulûb*, thk. Mahmud b. İbrahim b. Muhammed er-Rıdvânî, I-III, Mektebetü dâru't-türâs, Kahire 2001.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî, *el-Lûma*, (İslam Tasavvufu), çev. H. Kâmil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996.
- Suyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, Beyrut 1395/1975.
- Sühreverdî, Ebû Hafs Şihabüddin Ömer b. Muhammed, *Avârifü'l-meârif*, thk. Semîr Şems, Dâru Sâdır, Beyrut 1431/2010
- Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.